

Keeleauhinnad 2018

Jüri Valge

keelehoolde koolituskeskuse koordineerija

Vabariigi aastapäeva ja emakeelepäeva lähedane aeg on rikas mitmesuguste keele- ja kirjanduse ning muudegi auhindade jagamise poolest. Ferdinand Johann Wiedemanni keeleauhinna sai veebruaris Reet Kasik, äsja tehti teatavaks Eesti Kultuurkapitali kirjandusauhindade 13 laureaati, lisaks tunnustavad kirjarahvast ka Gustav Suitsu, Juhan Liivi, Ivar Ivaski jt auhinnad ning riiklikud elutöö- ja aastapreemiad. Järgnevas tuleb juttu Ferdinand Johann Wiedemanni keeleauhinnast ning 2017. aasta keeletegude konkursist, mille tulemused tehti seekord teatavaks 16. märtsil Türi ühisgümnaasiumi pidulikul aktusel.

Reet Kasik sai auhinna oma uurimis-, õpetamis- ja publitsistitöö eest. Mainimist väärt on tema eesti keele uurimise ajalugu, sõnamoodustust ja tekstikäsitlust puudutavad artiklid ja raamatud ning praktiline keelekorraldustöö. Kindlasti oli tunnustamise põhjuseks ka laureaadi tulemusrikas rahvusvaheline tegevus eeskätt Soome silla ehitamisel nii- ja teistpidi. Nimetatud keeletegevuse valdkondadega kursis olijale ei ole siin midagi uut ja see on esituskirjades ning laureaadidiplomil kenasti kirjas. Mille eest aga Kasikut eraldi tuleb tänada ja tunnustada, on see, et oma auhinnajärgsetes kirjutistes – ning loomulikult varemgi! –, esinemistes ja intervjuudes on ta väga teravalt puudutanud eesti keele valupunkte, tõstatades ka Eesti kõrghariduse ingliskeelestumise teema. Probleem on jõudnud Riigikogu suurde saali, ministri ja paljude keeleinimeste avalikesse esinemistesse ning see annab lootust, et see kas lahendatakse või vähemalt suudetakse eesti keelele vaenulikku protsessi aeglustada. Laureaadikandidaadiks esitasid Kasiku Emakeele Selts, Tartu ülikool ja eesti keele instituut.

Tallinna ülikool esitas auhinnakandidaadiks keeleteadlase, õppejõu ja keelekorraldaja professor Krista Kerge, kes on ülikoolis töötanud aastast 1987. Kerge on uurinud eesti sõnamoodustust, morfopragmaatikat ning

grammatikat laiemaltki, ta on käsitletud tekstilingvistika probleeme jm. Kümme aastat on ta juhtinud emakeeleõpetuse infokeskust, kuulunud vabariiklikku õigekeelsuskomisjoni ja Emakeele Seltsi keeleteoimkonda, on paljude erialanõukogude ning toimetuskolleegiumide ja juhtkomi- teede liige.

Eesti kirjanike liidu kandidaat oli Anu Saluäär-Kall, kes on kirjutanud ise („Rändamisest ja väljarändamisest”, „Põhjamaadest ja Eestist. Kir- jutisi aastatest 1987–2008”), aga olnud ka silmapaistvalt viljakas tõlkija Skandinaavia keeltest (eelkõige rootsi, samuti norra ja taani) ning ka saksa, soome ja vene keelest eesti keelde. On toimetanud nelikümmend kaks aastat Loomingu Raamatukogu, neist 2008–2013 peatoimetajana. Kandidaadiks oli esitatud ka käesoleva artikli autor, ettepaneku tegijaiks rühm Wiedemanni keeleauhinna laureaate.

Aasta keeleteoauhindadele (praeguse ning endiste haridus- ja teadus- ministrite valitav peauhind ja rahvaauhind) jäi pärast Emakeele Seltsi sõela läbimist kandideerima kokku 23 tegu. Liigitamise kriteeriumidest sõltuvalt võiks neid muidugi mitmel viisil rühmitada, üks võimalus on järgmine (sulgudes nii üksikisikutest kui ka ühendustest tegijad ning viimase puhul projektijuhid):

Eesti keelt propageerivad ja head keelekasutust edendavad: „Eesti keelekorralduse suurkuju Eduard Ahrensi mälestuse jäädvustamine” (Laurentsiuse Selts; Sulev Valdmaa), „Seitsme tundesõnaga T-särgid” (Tartu kunstikool ja Kuressaare ametikool; Merit Karise), „Vikerraa- dio emakeelepäeva etteütlus 10” (töörühm; Laura Teder), „Eesti Keele Instituudi keelekooli rubriik ajalehes Postimees” (Postimees, eesti keele instituut; Neeme Korv, Maire Raadik), „Selge keele konverents 2017” (eesti keele instituut, Euroopa Komisjoni Eesti esindus, eesti keeleteoimetajate liit; Katrin Hallik ja Katre Kasemets), „Miljon eestikeelset Vikipeedia- artiklit aastaks 2020” (Tartu ülikool ja MTÜ Wikimedia Eesti projekt Miljon+; Sirli Zupping), „Kümme aastat ametnike keelekoolitust” (eesti keele instituut, haridus- ja teadusministeerium, Tartu linn, Tartu ülikool).

Keelekäsitlused ja -uuringud, sõnaraamatud: „Filoloog Ülle Leisi regulaarsed arvamused „Tõlkes leitud” Postimehe elektroonilises välja- andes” (Ülle Leis), „„Soome-eesti suursõnaraamatu” veebiversioon” (eesti keele instituut; Indrek Hein), „Eesti-mari sõnaraamat” (eesti keele instituut; Sven-Erik Soosaar), „Eurokeele e-kogumik „Tõlkimise

tahud” (Katrin Hallik ja Katre Kasemets), „Uuring „Eesti keeleseisund” (töörühm; Marika Lukk), „Enn Ernitsa artiklikogumik „Sõna haaval. Emakeelest tehiskeelten” (Enn Ernits; Karl Pajusalu, Ellen Niit).

Murdeid ja murdekeskkonda tutvustavad ja nende mainet kujundavad: „Sõrulase aabits” (Mari Lepik; Katrina Tarkin, Merle Lepik), „Murdetekstide kogumik „Loode-Eesti murdelood. Risti ja Harju-Madise” (Evi Juhkam; Mari-Liis Kalvik, Jüri Viikberg).

Kooli ja õppimisega seotud: „Meie pere kala-aabits” (TÜ Eesti mere-instituudi kalanduse teabekeskus, OÜ Menu Meedia; Toomas Armulik), „Klassi-Instagrami „Roostikurebased” loomine” (Karolina Lorenz, Raneli Müllerson, Kristin Rebane), „Õpilaskonkurss „Kirjandusraal” (Heily Soosaar, Kaja Kasak), „Muu kodukeelega laps huvihariduses” (Daisi Lorents ja töörühm).

Keeleteemalised kirjandusteosed ja etendused: „Kristiina Ehini luulekogu „Kohtumised” (Kristiina Ehin), „Rakvere teatri virukeelne talveetendus „Tagassi inglite juure”, viru keele avalikkusele tutvustamine” (Rakvere teater ja töörühm; Tiina Mälberg), „Lavastus „Siuru õhtu 100” (Linnateater, Eesti kirjanike liit; Riina Roose, Katrin Puur), „Hiiukeelne luulekogu „Ole ise” (Järvi Kokla, Heli Laaksonen).

Möödunud aasta parimaks keeleteoks ja peaauhinna vääriliseks tunnistasid ministrid Enn Ernitsa artiklikogumiku „Sõna haaval. Emakeelest tehiskeelten”; artiklid toimetasid raamatuks Karl Pajusalu ja Ellen Niit. Emakeele Seltsi toimetiste 75. köitena ilmunud kolmveerand tuhande leheküljelises kogumikus on 60 artiklit aastatest 1972–2015. Need käsitlevad sõnade päritolu, koha- ja isikunimesid, läänemeresoome keelte ja kultuuride kujunemist, oskuskeeli, keeleõpet ja -uurimist ning plaankeeli (esperanto jt). Tunnustamisettepaneku esitanud Emakeele Seltsi juhatuse arvates on tegemist eesti keele- ja kultuuriloos püsiva väärtusega teosega.

Ministrid tõstsid esile ka mari-eesti sõnaraamatu koostamise ning emakeelepäeva e-etteütluse korraldamise. 10 000-märksõnaline niidumarikeelne veebisõnastik on mõeldud eesti keelt õppivatele maridele ning mari kultuurist ja keelest huvitatud eestlastele, samuti peaks see tõstma mari keele prestiiži ja kaitsma seda hääbumise eest. 2008. aastal 277 osavõtjaga alustanud etteütlus jõudis möödunud aastal 5881 töö ära saatnud osaliseni (tegelikke osavõtjaid oli palju rohkem). Tegemist on ilmselt ühe enimmainitud keeleüritusega Eestis, millest annavad tunnistust ka arvukad

Vikerraadiole saadetud tänukirjad ja -kõned. Võistlust korraldatakse viies kategoorias.

Rahvahääletusel anti kokku 4815 häält, auhind läks 699 häälega Tartu Jaan Poska gümnaasiumi õpilastele klassi-Instagrami „Roostikurebased” loomise eest. Klassijuhataja Mari Roostiku juhendamisel pääsevad Instagrami ainult keeleliselt kontrollitud postitused, eesti keele korrektne kasutus toetub õigekeelsusallikatele ning toetab keelt väärtustavate hoiakute kujunemist.

Parimad keeleteod ja nende tegijad valiti tänavu kaheteistkümnendat korda. Kindlasti annab see võimaluse pidada kogu ettevõtmist meie keeleelus kinnistunuks ning jätkamist väärivaks. Eraldi maksab rõhutada konkurssi kokku võtva üleriigilise ürituse korraldamist eri koolides. Pidulikuks tseremooniaks valmistumine annab eesti keelest lähtuva suuna kogu kooli kunstilisele huvitegevusele, rääkimata võimalusest ja vajadusest tutvuda kandidaatidena esitatud keeletegudega. Sel aastal toimus pidulik kontsert-aktus Türi ühisgümnaasiumis, kus sarnaselt varasemate korraldajatega saadi ülesandega suurepäraselt hakkama. Järgmisel aastal võõrustab koolide esindajaid Tartu Miina Härma gümnaasium. Teemad, millele maksaks vahest mõelda, on lõpuüritusel osalejate arvu kasvamine esimeste konkursiaastate omaga võrreldavaks ning ürituse aeg: on muidugi sümboolne, et see korraldatakse emakeelepäeva läheduses, aga teisalt on just see aeg koolide oma üritustega osavõttu takistavalt täidetud.

Kaksteist korraldusaastat on aga pakkunud teisigi probleeme, mida auhinna statuudi kuuldavasti peatsel arendamisel peaks arvestama. Kõigepealt tuleks täpsemalt piiritleda, missugune tegu see keeletegu ikkagi on. On muidugi hea, et kandidaatide esitajaid on aastatega juurde tulnud, ent kohati tundub, et eesti keele alaseks teoks kiputakse pidama kõike, mis eesti keeles on või toimub. Nii see siiski ka praeguse statuudi järgi ei ole. Keele alale kippuvaid lähedasi valdkondi on sõela rollis oleval Emakeele Seltsi juhatusel raske tagasi tõrjuda. Teisalt – konkursi ülesanne on statuudi järgi ka keelesündmuste registreerimine – on kindlasti neidki väärt keeletegusid, mis mingil põhjusel tähelepanu alt välja jäävad. Ilmselt peaks üritama leida viisi, mis tagaks keelesündmuste võimalikult ammendava arvelevõtu.

Paistab, et süsteem, kus statuudile vastavad teod valib Emakeele Seltsi juhatus ning need kuulutatakse välja selle ja HTMi keeleosakonna

koostöös, on ennast õigustanud. Samal ajal on mitu tahku, mis mõlema tööd hõlbustaks. Rohkem tuleb nõuda kandidaatide esitajailt; see võib küll mõnevõrra vähendada pakutavate keeletegude arvu, ent tõstab oluliselt ettepanekute sisulist põhjendatust. Esitaja peaks lähtuma eeldusest, et tema kandidaat võibki konkursi võita. Järelikult tuleb teo tegijaiks (nii peategijaks, projektijuhiks kui ka teisteks osalisteks) esitada need, kelle nime võib ette pandud rollis ka diplomile kirjutada. Rääkimata sellest, et auhinna jagamisel on vaja teada, kelle vahel ja kuidas seda teha. „Jne” keeleteo tegijate loetelu lõpus ei osuta kindlasti korralikule eeltöele.

Olulised on ka keeleteoliste kontaktandmed, eelkõige telefoninumbrid. Kandidaatide võrdlemisel – milleks on üldjuhul vähe aega – tekib sageli küsimusi, millele kõige paremini oskavad vastata kandidaadid ise. Ei ole otstarbekas kulutada nappi analüüsiperioodi kontaktide otsimisele. Iseasi on esitatavate tegude kirjeldamine statuudile vastavalt. Loomulikult on praegugi nõuetekohaseid kirjeldusi, mille lugemisel tõesti saab aru, missuguse teoga on tegemist. Leidub aga näiteid skaala mõlemast otsast: paarilauselistest, selgelt vaid vormi täiteks kirjutatud tekstidest kuni lehekülgedele pikkuste jutustusteni. Esimeste puhul on raske uskuda, et esitaja oma ettepaneku tõsidusse uskus, teiste puhul aga kuritarvitatakse sõelujate aega: lisaks lugemisele tuleb ju avalikuks tutvustamiseks sobiv tekst neil endil valmis kirjutada (mis kipub häirima hindamisprotsessi erapooletust ega pruugi vastata esitaja soovile). Nähtavasti suurendaks esitajate vastutust teadmise, et nende esitatud kirjeldused avalikustatakse muutmata kujul ning et mahunõuetele mittevastavat ettepanekut ei arvestata.

Omaette probleem on iseenda kandidaadiks esitamisega. Tahtes täita konkursi teist põhieesmärki – registreerida võimalikult kõik aasta olulised keeleteod –, võib see osutuda paratamatuks, sest Emakeele Seltsi juhatusse kuulub kindlasti inimesi, kes neid on võimelised tegema. Kehtiv statuut seda ei takista (ning väljaspool juhatust eneseesitajaid ka leidub), küll aga asjaosaliste tagasihoidlikkus. Kas poleks mõistlik selline võimalus statuuti selgelt sisse kirjutada? See tagaks suurema arvu keeletegude arvelevõtu.

Täpsemat süsteemi vajab võitjate tänukirjale kirjutatav. Kui parimaks tunnistatud keeleteol on üks autor, pole probleemi. Kui aga mitu, siis võiks ka diplomeid olla mitu – või siis põhidiplom ja selle mingisugused koopiad. Dokumenti, millel kõikide haridus- ja teadusministrite allkirjad, tahaks endale õigusega kõik auhinnatud.

Mõni aasta tagasi puhkes päris tuline vaidlus selle üle, kas peaks riigi raha eest tehtud keeleteod omaalgatuslikest kuidagi eristama või siis esimesed üldse võistlusest kõrvale jätma. Sinnapaika see mõttevahetus jäi, sest paljudel oma tehtutelgi on riigi abi toeks. Pealegi hinnatakse eelkõige tegusid ja alles seejärel nende tegijaid. Ning võib ju riikki – näiteks mõni ministerium või Riigikogu – teha midagi sellist, mis auhindamist väärrib (kaheteistkümneme aasta jooksul on niisuguseid juhtumeid olnud, tänava näiteks keelehooldetegevuse alustamine kümme aastat tagasi). Tunnustada

Keeleteo auhinna statuudi leiab aadressilt <https://www.hm.ee/et/uudised/konkursid-ja-preemiad>

tuleks kõiki väärt tegusid, tegijast sõltumata; kui auhinnaraha pole mõistlik asutuste või paljude tegijate vahel jagada, tuleks luua võimalus kasutada seda mingil muul moel eesti keelele kasu toovalt.

Peaauhinda valivad ministrid on oma otsustes muidugi sõltumatud ning on täiesti väär arvata, et protseduuri alustatakse ühiste seisukohtadega. See, et lõpuks üksmeelsele otsusele jõutakse, on konkursi põhimõtteline eesmärk ja ka ilus tulemus.

Keerulisem on rahvaauhinnaga. Mõningase eksimisvõimalusega võib ennustada, kes selle saab: mida suurem on mingi keeleteoga seotud kogukond (kool, mõnda eesti keele allkeelt kõnelevad inimesed, muusikud vmt), seda rohkem võimalusi on selle liikmeid innustades auhinnaks vajalikud hääled kokku saada. Loomulikult pole mingi patt sõbra poolt hääletada ega samuti mitte lähedasi ja tuttavaid üles kutsuda seda tegema. Konkursi eesmärki silmas pidades tuleks aga korraldajail teha nii, et mäng väga kõvasti ühte väravasse ei käiks. Järelikult tuleb kõiki kandidaate tutvustada senisest enam ning kindlasti mitte piirduda ainult elektrooniliste võimalustega, vaid kasutada ka vana head paberit ning raadiot ja televisiooni.

Emakeele Selts võistluse ühe korraldajana soovib, et see sujuks tõrgeteta ning õigustaks tosin aastat tagasi seatud eesmärki: leida, kirja panna ja tunnustada võimalikult kõike, mis auhindamisaasta jooksul eesti keele heaks on tehtud.